

TAŞKENT ÖRNEĞİNDE ÖZBEK TÜRKLERİNİN ÖLÜMLE İLGİLİ İNANIŞ VE UYGULAMALARI

Ali SELÇUK*

Shokhrukh TUYCHİBAEV**

Özet: Bu çalışmamızda Orta Asya'daki en kalabalık Türk halkı olan Özbeklerdeki ölümle ilgili inanış ve uygulamalar değerlendirilmiştir. Çalışmamız Özbekistan Cumhuriyeti'nin Taşkent bölgesi kapsamında yapılmıştır. Daha çok ölüm sonrası uygulamalara yer verilen araştırmamızda ölüm vuku bulan evde alınan bazı tedbirler, ölüyü define hazırlama (yıkama ve kefenleme), cenaze namazını kıldırma, ölüyü mezarlığa götürme ve defnetme, defin sonrası yapılan süreli (üçü, yedisi, yirmisi, kırkı, yılı) ve mevsimsel (kar yağdı, kavun pişti, gül gördü) anma ritüelleri, Özbeklerin yas kıyafetleri ve yemekleri hakkındaki bilgiler irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Özbekler, Ölüm, Defin, İnanış, Taşkent

Believe and Practices About Death in Uzbek Turks in the Example of Tashkent

Abstract: The article examines the beliefs and practices regarding death among the Uzbeks, the most populous Turkish people in Central Asia. The study was conducted within the scope of the Tashkent region of the Republic of Uzbekistan. The article mostly covering post-death practices in a funeral home especially researchs the preparing the dead for treasure (washing and shrouding), performing the funeral prayer, taking the dead to the cemetery and burying them, periodic ceremonies after the burial (the third, the seventh, the twenty, the forty and the year commemorations) and seasonal (snowing, melon harvesting, rose blooming) rituals, apart from information about Uzbeks' mourning clothes and foods.

Key Words: Uzbeks, Death, Burial, Belief, Tashkent.

Giriş

Orta Asya'daki en kalabalık Türk halkı olan Özbeklerde ölümle ilgili birçok inanış ve uygulamalar bulunmaktadır. Genellikle Özbeklerin yaşadığı hemen hemen tüm bölgelerdeki matem adetleri benzerlik göstermekle beraber belli bölgelerin özgün gelenekleri de dikkat çekmektedir. Örnek olarak çalıştığımız Taşkent Özbeklerinin ölümle ilgili uygulamaları bu kapsamda değerlendirilebilir.

Taşkent Özbekleri temizliğe özen göstermeleriyle ünlüdür. Bu özellikleri ölümle ilgili geleneklerini de etkilemiştir. Taşkent'te bir ölü evinde yapılan en öncelikli iş evin içini ve dışını temizlemektir. Birçok ziyaretçinin merasim ve taziye için gelmesi beklenirken evin temiz olması önemlidir. Temizlik işine evdeki kadınlar bakar, ayrıca başsağlığı için gelen akrabalar ve komşular da yardımcı olur.

Temizlik yapılan odalardan biri ölünün yatırılması için ayrılır. Ölü odanın ortasına konulan minder üzerine konular, gözleri kapatılır, çenesi bağlanır, ayak başparmakları bezle birbirine bağlanır. Böyle yapılmasının sebebi ölünün gözlerinin ve ağzının açık kalmasını önlemek, ayaklarının çözümlenmesini engellemektir. Ayrıca Taşkentlilerde "ağızı açık giderse ardından birini götürecektir", "parmağı başka parmağının üzerinde kalırsa ölüm ard arda olacak" gibi inanışlar vardır (K.K, 6, 2019). Ölünün karnı şişmemesi için de üzerine Kuran, bıçak veya makas konur.

Taşkent'te öle evinde yapılan bir diğer uygulama evin içindeki çini eşyaların, aynaların ve televizyonların üzerinin kumaşla örtülmesidir. Bunun sebebi aynanın içindeki insan yansımasında ruhun bulunduğu inancıdır. Dolayısıyla ölü bulunan evde aynalara bakmak yasaktır (Payziyeva, 2014: 35).

* Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Halkbilimi Bölümü, Kayseri/Türkiye. E-posta: aliselcuk@erciyes.edu.tr. ORCID: 0000-0001-5326-8113.

** Doktora Öğrencisi. Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Asya Çalışmaları Anabilim Dalı, Kayseri/Türkiye. E-posta: shohruhtuychi@gmail.com. ORCID: 0000-0002-8793-2622.

Bu araştırma, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kültürel Çalışmalar Anabilim Dalında hazırlanan ve danışmanlığını Prof. Dr. Ali Selçuk'un yaptığı "Özbek Türklerinde Ölüm ile İlgili İnanış ve Uygulamalar (Taşkent-Fergana Bölgesi Örneği)" adlı yüksek lisans tezinin verilerinden üretilmiştir.

DOI :10.30546/100981.2024.0120

Bölge halkı ayrıca ölü evinin girişine ölenin kıyafetlerinden ve cinsini belirtici elbiselerinden asar. Bununla ölenin kim olduğunu sormaya çekinenler için bir ipucu vermeye çalışılır (K.K, 16, 2019).

Geleneğe göre öleni evden çıkarana kadar onun konulduğu odada sadece kadınlar oturup şehadet kelimesini söyler. Ayrıca merhumla vedalaşmak için gelenler de odaya sırayla girip onun yan tarafına geçer ve helalleşir. Bunda “af et, ben seni af ettim”, “razı ol, ben de senden razıyım” gibi cümleler söylenir.

1-Ölüyü Yıkama

Özbeklerde merhumun defin edilmesinden önce yapılması gereken uygulamalardan biri de onun yıkanmasıdır. Taşkent’te yıkayıcıya “yuvğıcı” denir (Payziyeva, 2014: 61). Ölen kadınsa kadın yıkayıcı, erkekse erkek yıkayıcı davet edilir. Yıkama İslamiyet kurallarına uygun bir şekilde yapılır. Yıkayıcı ölüyü ılık suyla yıkamakta ve gusül abdesti aldırılmaktadır. Su kaçmasın diye ölünün kulaklarına ve burnuna pamuk konulmakta, avret yerleri bir çarşaf ile örtülmektedir.

Merhumu yıkamak için gassal kendine yardımcı olmak üzere ölen kişinin yakınlarını davet eder ve öncelikle abdest almalarını ister. Gassal yıkamayı başlamadan önce ölenin yakınlarından “helallik” ister ve yardımcıları meyyitle nasıl davranmak gerektiği hakkında bilgiler verir. Özellikle yıkama sürecinde gördüklerini dışarıda söylememeleri, ölünün bedeni, rengi, fiziksel durumuyla ilgili kimseye bahsetmemeleri konusunda uyarır (Payziyeva, 2014: 68).

Cesedi yıkamak için en az 3 kişi girer. Eğer cesedin kilosu ağırsa, 5-6 kişiye kadar yardımcı istenebilir. Yıkama süresinde ceset tıpkı kendisiyle konuşuluyor gibi yıkanır. Yıkarken yıkayıcılar özel dualar okurlar. Taşkent’teki gözlemlerimiz sırasında yıkayıcının eldiven giydiği, cesedin bedeninin her yerini sabunla yıkadığı, bedendeki tüm delikleri pamukla kapattığını gözlemledik.

Geleneğe göre yıkanan su özellikle meyve ağacının altına bir delik açılarak dökülmekte ve üzerine toprak konulmaktadır. Halk içinde ağacın ayva ağacı olması gerektiği hakkında inanç vardır. Çünkü ruhların ayva ağacına geldiklerine inanılmaktadır.

Özbeklerde yıkayıcıların kendilerine özgü simgeleri bulunur. Örneğin XX. asrın 50-60’lı yıllarına kadar Fergana bölgesinin Mergilan ilçesinde tatlı kabaktan yapılan kepeyi kemerlerine asılı gezerlerdi. Ayrıca gassallerin bir çift eldivenleri hep kendileriyle olurdu. Aslında bunlar yıkayıcıların kendi görevlerini yerine getirme sırasında kullandıkları eşyalardı. Taşkent bölgesi yıkayıcıları da orta parmaklarına yüzük takarlardı (Payziyeva, 2014: 63).

Özbeklerde yıkayıcı ve mezarcıyı razı etmek, onlarla helalleşmek çok önem arz etmektedir. Geleneğe göre ikisine insanın ihtiyaç duyduğu kıyafetlerden birer tane hediye edilir. Eğer kıyafetlerden birisi eksik kalırsa öteki dünyada merhumun kıyafetsiz kalıp zorlanacağına inanılır.

Taşkent’te konuştuğumuz (K.K, 5, 2019) kaynağa göre son dönemlerde Taşkent’te yıkayıcı kendi görevini yerine getirdikten sonra onun istediği şeyi kesinlikle verilmesi gerektiği düşünceleri yaygınlık kazanmıştır. Bazı yıkayıcılar normalden fazla para veya ölünün takılarını istediği durumlara da rastlanmaktadır. Kanaatimizce bu durum çok acılı bir günde önemli görevi üstlenen yıkayıcılara fevkalade özellikleri haiz kişiler olarak değer verilmesinin sonucu olabilmektedir. Buna rağmen saha çalışmamız sırasında bazı eğitimli kaynaklarımız yıkayıcıların kendilerine yönelik saygıdan faydalanarak normalden fazla para istemeleri durumundan rahatsız olduklarını da gözlemledik. Taşkentli bir kaynağımız akrabasının evindeki merasimde yıkayıcı fazla para istemesine rağmen ölünün sahibi kendisine ortalama ücret verdiğini aktarmaktadır. (K.K, 6, 2019).

2-Kefenleme

Taşkent Özbeklerinde ölü yıkandığı zaman evdeki bir odada toplanan kadınlar ölünün kefenini hazırlamaktadır. Ölüyü yıkama işlemi bittikten sonra kefenlenmesi de yıkayıcı

tarafından İslam'ın Hanefi Mezhebi kurallarına göre yapılmaktadır. Bunda kefenliklerin boyu ölünün boyuna göre hazırlanmaktadır. Kefenlik gömlek, izar bezi, lifafe bezi ve bağlardan oluşur (baş, ayak ve göbeği bağlamak için). Kadın kefenliğinde de gömlek yerine ayaklara kadar uzanan hırka yer almakta ve başörtüsü eklenmektedir.

Ölü kefenlendikten sonra eğer mezarlıktaki hazırlıklar tamam ise fazla bekletilmeden cenaze namazı kılmak üzere evin dışına, mahalledeki uygun bir meydana çıkarılmaktadır. Bunda tabuta önce bir minder, sonra kefenlenen ölü yatırılmaktadır. Tabuta konulan ölü evin kapısında veya penceresinde ayak tarafıyla çıkarılmaktadır. Tabutun pencereden çıkarılması âdetine günümüzde Taşkent'in bazı ilçelerinde hala uyulmaktadır. Bunun sebebini kaynağımız "ölü kapıdan çıkarılırsa başka birisini de kendisiyle götürür" inancından kaynaklandığını söylemektedir. (K.K, 19, 2019). Tabutu erkekler taşımakta, kadınlar da ağlayarak tabutun arkasından kapıya kadar eşlik etmektedir.

3-Devre Ritüeli

Literatür taraması ve saha çalışmaları sırasında karşılaştığımız ilginç uygulamalardan biri; defnetmeye götürmeden önce ölen kişinin evinin avlusunda yapılan devre merasimidir (Nasriddinov, 1996, 60). Bu gelenek yıkanıp temizlenen ve kefenlenen ölüyü manevi kirliliklerden arındırma gibi bir amaç gütmektedir. Taşkent ilinde yapılan devre merasimi biraz değişik şekil almaktadır. Bölgedeki halk inancına göre merhum, hayatında işlediği günahlarından temizlenmedikçe öteki dünyaya uğurlanamaz. Dolayısıyla merhum devre merasimiyle temizlenmeli, günahlarını başka birisine devretmelidir (Payziyeva, 2014: 77). Devre ritüeli sırasında avlunun ortasına bir çuval pirinç konulur, ölünün günahlarını kendine kabul eden kişi çuvalı alır ve günahı kabul ettiğini ifade eder, bununla beraber ilgili süre devamında merhumun ruhu için dua fatiha okuyacağını boynuna alır (Payziyeva, 2014: 78). Boynuna alan kişi 20 gün devamında günde 3 defa merhum için dua okuması gerekir (İshakov, 1975: 121-122). M. Röziyevanın aktardığı bilgilere göre, Taşkent ilinde XX. asrın 70'li yıllarında da devre merasimi düzenlenmekteydi. Örneğin Said köyünde yapılan devre geleneğine göre öncelikle ölünün günahlarını kendine alacak olan bir kişi bulunurdu. Böyle birisi genelde fakir fukara içinden seçilirdi. Bazı bölgelerde bunun için çok takvalı mollalardan biri tercih edilirdi.

4-Tabut

Özbeklerde tabutun şekli, süslemeleri yöreden yöreye değişmektedir. Taşkent'te tabut üç kısımdan oluşur: sandık (cesedin konulduğu kısım), sandığın konulduğu sedye, sedyenin baş ve ayak kısmında kaldırmaya yönelik ikişer tane uzantı. Bazı ilçelerde tabutun demirden olduğuna rastladık. Taşkent'te tabuttaki kumaşa bakınca ölünün cinsi, genç ya da yaşlı olduğu anlaşılabilir. Merhum kadınsa tabutun üzeri tamamen kumaşla kapatılır, baş tarafına parancı denilen peçe, ayak tarafına ve ortasına çeşitli kumaşlar konulur. Tabut kırmızı kumaşla örtüldüğünde ölünün genç kadın olduğu anlamına gelir. Sarı kumaşla örtülen tabutta yaşlı kadın var demektir. Ölü erkek olduğu zaman tabutun tamamı değil de sadece çevresi örtülmektedir. Çevresi kırmızı kumaşla örtülen tabuta genç erkek, beyaz kumaşla örtülenine de yaşlı erkek konulmaktadır.

Tabut kaldırılırken cemaat iki tarafa sıralanıp omuzlamakta ve yavaş yavaş yürüyerek tabutu önde gelenlere devretmektedir. Böylece tıpkı tabutun insanların omuzunda yürüyor gibi bir görüntü ortaya çıkmaktadır. Yolda karşılaşılanlar da tabutu omuzlamaya çalışıp merhuma dua eder. Bunda yeni katılacaklar en önden sıraya girer ve sedyeyi omuzuna alır. Böylece yürüyerek sedyenin kollarını omuzuna sürterek ön tarafa uzatır. Bu sırada tabutun sallanmamasına da çok dikkat edilir. Çünkü tabut aşırı sallanırsa yine bir ölümü getireceğine inanılmaktadır (K.K, 20, 2019).

Taşkent'te cenaze tabutu, mezarlık uzaksa bir araçla yakınsa elle götürülür. Cenaze araçla götürülecekse yine de mahalle sınırlarından çıkana kadar ve mezarlığa 200-300 metre

kala tabutun omuzlarda taşınmasına özen gösterilir. Ölen bebekler mezarlığa yastık üzerinde götürülür ve gömülür.

Saha çalışmamız sırasında Taşkent'teki Teşik Kapkax Mezarlığı görevlisi önceki dönemlerde mezarlığa gelirken, erkeklerin tabutun önünde ağıt söyleyip ve nem fidanları yere vurarak yürüdükleri, ölü defnedildikten sonra o fidanlar kabrin üzerine dikildiğini aktarmaktadır. Kaynağımızın sözlere göre bugün işbu mezarlıkta bulunan ağaçların çoğu işte o dönemlerdeki ritüeller sırasında dikilen ağaçlardır (K.K, 23, 2019).

5-Yas

Yas tutma âdeti akrabaların yakınlığı ve uzaklığına göre çeşitli sürelerle seyretmektedir. Genel olarak aile fertlerinin yas süreci bir yıldır. Eğer merhum çocuk ya da bebekse yas süresi de kısa olmaktadır.

Yas, bir evde birisinin ölmesiyle hemen başlamaktadır. Ev ehli yas elbiselerini giymekte ve gelenlerden başsağlığı dileklerini kabul etmektedir. Ölüyü defnettikten sonra onun yakınları eve dönmekte ve üç gün boyunca sabahtan akşama kadar evin kapısında oturup gelen geçenlerden taziyeleri kabul etmektedir. Taziye sırasında Taşkentliler “Allah'ın iradesi imiş”, “Bendeçilik imiş...” gibi deyimleri kullanır. Çoğu durumlarda kapı girişinde sofraya kurulup gelenlere çay ve yemek ikram edilmektedir. Ama bu yemekler kesinlikle evde yapılmamaktadır. Çünkü inanışa göre 3 gece gündüz boyunca ölü çıkan evde ateş yakılması yasaktır. Dolayısıyla yemekler ya komşular ya akrabalar tarafından getirilmektedir.

Yasın ilk süreci üç gündür. Üç gün boyunca evdeki ışıklar söndürülmemektedir. Aslında İslamiyet'e göre de yas tutmak üç gündür. Fakat Özbeklerdeki üç günlük yas sadece birinci aşama olarak görülür. Üç gece gündüzün sonunda halka “ihsan” veya “mareke” pilavı verilmekte, ikram sofrasına gelenlerden ölüyü anmaları ve hakkına dua etmeleri umulmaktadır. Bundan sonra ölünün yedisi, yirmisi, kırkı, elli ikisi ve yılı denilen yas süreci gelmektedir. Öte yandan bir yıl içerisindeki Ramazan ve Kurban bayramları sırasında da üçer gün anma ritüeli düzenlenir.

Taşkent'teki kaynaklarımız “yirmisi”, “kırkı” ve “yılı” gibi anma ritüellerini değerlendirirken anma merasimlerinin tek günlerde yapılması gerektiğini özellikle belirtmiştir. Örneğin yirmi merasiminin 17 veya 19'unda, kırkının 37 veya 39'unda, yılının ise 7, 9 veya 11'inci ayında yapıldığını aktarmaktadırlar.

Son dönemlerde özellikle Taşkent bölgesinde yas sürecinin ve anma ritüellerinin kısaltıldığı görülmektedir. Bunda üç ve yedisinin, yirmi ve kırkınının birleştirilip yapılması gözlemlenmektedir. Ayrıca merhumun yıl dönemi de önceki gibi büyük yapılmamakta, daha basit, daha uygun şekilde düzenlenmektedir. Anma ritüelinin Ramazan ayına denk gelmesi durumunda ise “ikram” yemeği gündüz değil de iftar zamanında servis edilmektedir.

Taşkent'teki bir kaynağımız eskiden buralarda “kada” denilen bir anma ritüelinin bulunduğunu anlatmaktadır. Ona göre ölünün kırkıdan sonra herhangi uygun bir zamanda yapılan kada merasiminde ölünün kızının gelin olarak gittiği ailenin ve mahallenin insanları çağırılmakta ve onlar için sofraya düzenlenip, merhum anılmakta, dualar okunmaktadır.

Yukarıdakilerin dışında bölge halkında belli mevsimlerdeki tabii hadiseler, bitki veya meyvelerin çıkması dolayısıyla yapılan bazı anma ritüellerine de rastlanmaktadır. Örneğin ölü defnedildikten sonra ilk kar yağdığı gün “kar yağdı” töreni düzenlenir. Bunda karın ayak izinin belli olacağı kadar yağması gerekir. Bunda da yine akrabalar toplanıp merhumu hatırlamaktadırlar (K.K, 19, 2019).

Çiçek görme âdeti bahar gelip ilk çiçekler açınca yapılır. Bunda çiçekler toplanır ve merhumun kabrine götürülüp konular ve “senin göremediğin ilk çiçekler sanadır” denir.

“Kavun pişti” veya “üzüm pişti” merasimi, yaz mevsiminde yapılmıştır. Bunda komşu ve akrabalar ölenin evine davet edilip onlara yazın meyveleri ikram edilir, kendilerinden merhumun ruhuna dua etmeleri rica edilir.

Kabakların çıktığı sonbaharda ise “kabak aşısı” düzenlenir. Bunda yine kabaktan özel yemek yapıp merhumu anmak için gelenlere ikram edilir.

6-Kıyafet

Taşkent Özbekleri yas sürecinde ölünün aile fertlerinin ve yakın akrabalarının yaşlı olduğunu gösteren kıyafetler giymeye dikkat eder. Erkekler genelde siyah veya lacivert renkli kaftan ve “doppi” denilen takke giymekte, belini de “kıyıkça” denilen kuşakla bağlamaktadırlar. Kadınların matem libasları da koyu renkteki elbise ve başörtüsüdür. Normalde başını örtmeyenler de yaşlı olduğu zaman başını örtmektedir. Genellikle evin büyük hanımları “ölümlük” denilen bohçalarını hazırlarken kendi için kefenlikleri diktirmeleyle beraber kızları, gelinleri ve kardeşleri için matemde kullanılan koyu mavi, lacivert, koyu yeşil, siyah renkli elbiseleri de hazırlamakta ve öldüğü zaman bunları giymelerini yakınlarına söylemektedir (K.K, 5, 2019). Bu kıyafetlerin günlük milli elbiselerden farkı, onların alt kısmı ve kol kısmının ucu yani gömleğin yeni dikilmemiştir (Zununova, 2002: 100).

Erkekler genellikle yas kıyafetini ilk üç gün ve yıl içerisindeki ilgili merasimlerde giyerken kadınların yas kıyafetlerini giyme süreci ölüye yakınlık derecesine göre yirmisi, kırkı veya hatta yıla kadar uzayabilmektedir. Yas süreci bittikten sonra “ak salar” yani yas elbisesini normal elbiseyle değiştirilme töreni yapılır. Bunun için açık renkli herhangi kumaştan bir yeni elbise dikilip giyilmekte ve normal giyinme sürecine girilmektedir.

Taşkent bölgesinde merhumun vefatından üç gün geçince “kir yuvdi” yani ölünün çamaşırlarını yıkama âdeti yapılır. Bu sırada taziyeye gelen misafirler için kullanılan minderlerin çarşafı da çıkarılır ve yıkanır. Ondan sonra matem merasimlerinde kullanılan bu eşyalar normal durumlarda da kullanılabilir.

7-Ruh Kelebeği

Özbeklerde günümüzde de ruh inancı ve özellikle Atalar ruhuna tapma gibi geleneklerin bariz bir şekilde görüldüğü hadiselerden biri ruh kelebeği ve onunla ilgili olan tedbirlerdir. Araştırmalarımız ve saha çalışmalarımızın sonucunda ruh kelebeği inancının Taşkent bölgesinin nerdeyse her bir il ve ilçesinde bulunduğuna tanık olduk.

Ruh kelebeği aslında insana benzerlik göstermektedir. Böyle keleklerin omuz kısmında insanın kafa kemiğini andıran bir görüntü bulunmaktadır. Bilimsel olarak da böyle kelekler “ölü başı” olarak geçmektedir (Ergaşev, 1981: 25).

Taşkent’teki saha çalışmalarımız sırasında kaynaklarımızdan biri ruh kelebeğine inandığı ve hatta evine gelen ruh keleklerinin hangisinin, hangi merhum akrabasına ait olduğunu da fark edebildiğini ifade etmektedir. Ona göre gelen keleklerden bir tanesi onun babasının ruhudur. Bunu nasıl anlayabildiniz sorumuza kaynak, babasının hayatında ameliyat geçirip bir akciğerinin alındığını, onu ziyarete sık sık gelen keleklerden birinin de omuzunda yarı insan görüntüsü bulunduğu, dolayısıyla bu kelek kesinlikle onun babasınınki olduğunu belirtmiştir (K.K, 29, 2019).

Taşkent’teki bir diğer (K.K, 31, 2019) kaynağımız ruh kelebeğiyle ilgili ilginç bir olayı anlatmaktadır. Ona göre uzun yıllar erkek arkadaşıyla beraber gezmişler ve hatta aileleri anlaşıp onların nişanını yapmışlardı. Ama ne yazık ki bir gün kızın erkek arkadaşı trafik kazası geçirmiş ve vefat etmiş. Bu durum kızı çok etkileyip günlerce odasından çıkmamış, ruhsal bunalım yaşamış. Böyle bir zamanda onun odasına çok iri bir ruh kelebeği girmiş. Kaynağımızın anlattığına göre bu ruh kelebeğinin omuzundaki resim onun erkek arkadaşının ta kendisiymiş. Kaynağımız, birkaç saat ruh kelebeğiyle konuşmuş, onun helalliyini almış, ondan sonra kendine gelip normal hayatına devam etmiş.

Genel olarak saha çalışmalarımız sırasında ilgili bölgede hala ruh kelebeği inancının çok etkili olduğuna rastladık. Hemen hemen her evde ruh kelebeğiyle karşılaşıldığı zaman ilk yapılacak şey Kuran tilaveti, sonra ‘helvayter’ yemeği veya ‘tugun aşısı’ düğüm aşısı gibi yemekleri yapma âdeti bulunmaktadır. Kaynaklarımız ruh kelebeğinin eve gelmesini, ruhların rahatsız olduğunun ifadesi olarak görmektedir. Kuran tilaveti ve yemek yapma gibi ritüellerin

niçin yapıyorsunuz diye sorduğumuzda kaynaklarımızın tamamı, çünkü böyle yaptığımızda kelebek kendi kendine kaybolur ve bu ruhların huzur bulunduğu anlamına gelir yanıtını vermiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

Taşkent Özbeklerinin uyguladığı defin ve matem gelenekleri incelendiğinde İslamiyet'in değerleri ağır basmakla beraber bölgenin eski dinlerdeki bazı inanışların kalıntılarının da bulunduğu görülmektedir.

Bölgedeki matem merasimlerinin başlıcaları özellikle yıkama ve defnetme görevlerinin kuşaktan kuşağa aktarılan gelenek ve tecrübeyle kendi işini öğrenen görevliler tarafından yapılmaktadır. Son dönemlerde Taşkent bölgesinde ağıt söyleme geleneğinin de artık aile veya akrabalarından biri tarafından değil belki dışarıdan teklif edilen "aytuvcılar" yani ağıtçılarca yapıldığı görülmektedir.

Bölgede ölünün yıkanması, kefenlenmesi, cenaze namazının kılınması Hanefi mezhebinin fıkıh kitaplarındaki kurallara uygun şekilde yapılmaktadır. Kutsal günlerde ölenlerin cenazesi Cuma veya Bayram namazına yetiştirilmeye çalışılmakta, normalde ise herhangi vakit namazını müteakip cenaze namazının kılındığına da rastlanmakta, bazı durumlar ise cenaze namazı evin eşliğinde veya mahalledeki herhangi uygun bir meydanda kılınmaktadır.

Özbekistan'ın diğer illerinde olduğu gibi Taşkent'te de devre yani günahların ıskatı veya başka birisine geçirilmesi ritüeli dikkat çekmektedir.

Bölge hakkında insanın ölmesiyle ruhun cesetten ayrılması ve ruhlar âlemine taşınarak orada ebedi yaşaması, zaman zaman bu dünyadaki yakınlarını ziyaret etmesi inancı bulunmaktadır. Bu inanç özellikle ruh kelebeğiyle ilgili uygulamalarda ortaya çıkmaktadır. Taşkentliler evine gelen ruh kelebeğinin ölen birisinin evi ziyaret etmesi şeklinde yorumlamakta, ruhlara yönelik belli ritüelleri yapmaktadır.

Gözlemlene ve saha çalışmalarımız neticesinde, defin ve matem gelenekleri, anma merasimlerinde daha çok kadınların müteşebbis olduğu, erkeklerin de kadınlar tarafından yapılması gerektiği vurgulanan adetleri ekseriyetle bilinçsiz bir şekilde yapığını fark ettik. Ölünün üçü, yedisi, yirmisi, kırkı, elli ikisi, yılı, "kar yağdı", "kavun pişti", "gül gördü", "kabak aşısı" gibi anma ritüelleri yukarıdaki çerçevede değerlendirilebilir. Bununla beraber son dönemlerde ülkede geleneksel matem uygulamalarının çok fazla olduğu ve İslamiyet'in temelleriyle bağdaşmadığı gerekçesiyle resmi organların tavsiyesi ve Müslümanlar İdaresinin önderliğinde onların bazılarını kısaltılması, tasarruflu ve orantılı şekilde düzenlenmesini telkin etmeye çaba sarf edilmektedir. Neticede günümüzde Taşkent'teki çoğu ailelerde matem merasimleri üçüncü günü verilen "ihsan pilavı" ve yıl dönemi dolayısıyla ikram edilen "yıl aşısı" ile sınırlandırılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Aşirov.A, (2001). Avestodan Meras Meresimler. Taşkent: A.Kadiriy Namidegi Halk merasi Neşriyatı.
- Ergaşev.N, (1981). Arvoh Kapalak. Fan ve Turmuş. N11, 25.
- Genep.A, (2002). Obryadı Pehoda. M: RAN.
- İshakov.G, (1975). Etnografiçeskoe İzuçenie Uygurov Vostoçnogo Turkistana Russkimi.
- Karmişeva.B, (1986). Arhaiçeskaya Simvolika v Pohoronno-Pominalnoy Obryadnosti.
- Nalivkin V., Nalivkina M. (1886). Oçerk Bita Jenşini Osedlogo Tuzemnogo Naseleniya Fergani. Kazan: Tipografiya İmperatorskogo Universiteta.
- Nasriddinov.K, (1996). Özbek Defin ve Taziye Merasimleri. Taşkent: Abdulla Kadiriy Namidegi Halk Merasi Neşriyatı.
- Payziyeva.M, (2014). Özbeklarning An'anaviy ve Zamonoviy Matem Merasimleri. Taşkent: Yangi Naşr Neşriyatı.

- Selçuk.A, (2009) Evcî Alevilerinin Ölüm İle İlgili inanış ve Uygulamaları İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı. Sayı:178, 102-103.
- Snesarev.G, (1969). Reliktı Domusulmanskih Verovaniy i Obryadov u Uzbekov Horezma. M: Nauka.
- Uzbekov Fergani//Drevnie Verovaniya i Kulti Narodov Sredney Azii. M: Nauka.
- Zununova.G, (2002). Eski Şahar Aholisining Moddiy Madaniyatidagi Özgarişlar Taşkent mahallaları: Ananalar va Zamonaviylik. Taşkent: Yangi Asr Avlodi.

Kaynak Kişiler

- KK-5. Jurayeva Shahlo 1977 doğumlu Terzi. Taşkent şehri, Yunusabad ilçesi. Halkabağ mahallesi. 2019
- K.K-6. Mahalle muhtarı. Taşkent şehri, Yunusabad ilçesi. Bademzar mahallesi. 2019
- KK-7. Mengliyev Jasur 1979 doğumlu Gazeteci. Taşkent şehri, Bektemir ilçesi. 2019
- KK-8. Zununova Sayyora 1957 doğumlu Ev hanımı. Fergana il, Beşarik ilçesi. 2019 yıl.
- KK-9. Nabiyev Odina 1970 doğumlu Ev hanımı. Fergana il, Hokand şehri. 2019 yıl.
- KK-10. Gulçehra Ozod kızı 1959 doğumlu Öğretmen. Taşkent şehri, Yunusabad ilçesi Halkabağ mahallesi. 2019
- KK-11. Mahbuba Tirkaş kızı 1961 doğumlu Ev hanımı. Andıcan il, İzbaskan ilçesi. 2019
- KK-12. Sobirova Nargiza 1974 doğumlu Öğretmen. Taşkent şehri, Şeyhantahur ilçesi. Çiğatay mahallesi. 2019
- KK-13. Kulov Bunyad 1978 doğumlu Şöför. Taşkent şehri, Çilanzar ilçesi. Beşyağaç mahallesi. 2019
- KK-14. Nabiyev Mamur 1998 doğumlu Şarkıcı. Fergana il, Danğara ilçesi. 2019 yıl.
- KK-15. Salamov Dilşad 1973 doğumlu Öğretmen. Taşkent şehri, Mirza Ulubey ilçesi. 2019 yıl.
- KK-16. Hakimova Nadira 1970 doğumlu Esnaf. Taşkent şehri, Yunusabad ilçesi. Halkabağ mahallesi. 2019
- KK-17. Urinova Aykız 1971 doğumlu Ev hanımı. Andıcan il, İzbaskan ilçesi. Luğumbey köyü 2019
- KK-19. Atabayeva Saida 1961 doğumlu Mahalle muhtarı. Taşkent şehri, Üçtepa ilçesi. Şark güllü mahallesi. 2019
- K.K-20. Mahalle muhtarı. Taşkent şehri, Yunusabad ilçesi. Halkabağ mahallesi. 2019
- K.K-23. Mezarlık görevlisi. Taşkent şehri, Elmazar ilçesi. Kapak mezarlığı. 2019
- K.K-29. Aşçı. Taşkent şehri, Yunusabad ilçesi. Bademzar mahallesi. 2019
- K.K-31. Şöför. Taşkent şehri, Yunusabad ilçesi. Bademzar mahallesi. 2019

